

ПЕРЕКЛАД ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТАХ

Драганчук К.В.

Київський національний університет культури і мистецтв

Перекладацькі помилки у юридичних текстах та документах, викликані міжмовною інтерференцією, завдають значної шкоди суспільству, оскільки правові норми, що містять такі помилки та неточності, регулюють або здатні регулювати майже усі сфери суспільного життя. Переклад правничих текстів з іншомовних оригіналів вимагає не лише особливо обережного ставлення до передачі змісту документу, а й ретельного добору українських відповідників чужомовних юридичних термінів. Саме тому темою статті було обрано питання перекладу термінології. У рамках написання статті було здійснено комплексне зіставлення німецьких та українських юридичних термінів. Досліджено вимоги щодо термінологічної лексики в спеціальних текстах, роз'яснено роль перекладу в поповненні термінологічної лексики.

Ключові слова: термін, термінологія, спеціальні тексти, термінотворення, переклад, лексичний еквівалент.

Актуальність даної статті полягає у тому, що на тлі численних теоретичних напрацювань у питаннях міжмовних інтерференцій, переклад спеціальної термінології це питання, яке постійно потребуватиме додаткових практичних досліджень. Адже воно окрім теоретичного підґрунтя потребує ще й досліджень на матеріалі конкретних порівнюваних мов.

Мета статті: подати огляд визначень терміну, розглянути загальновибрані класифікації термінів та вимоги до термінів, роз'яснити роль перекладу в поповненні термінологічної лексики.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання:

здійснити комплексне зіставлення німецьких та українських юридичних термінів;

дослідити вимоги щодо термінологічної лексики в спеціальних текстах;

роз'яснити роль перекладу в поповненні термінологічної лексики.

Об'єкт дослідження: німецькі та українські юридичні терміни, що зафіксовані в тлумачних та перекладних юридичних словниках.

Матеріали дослідження: теоретична частина була складена на основі праць відомих науковців, філологів та перекладознавців таких як І.К. Білодід, К.Г. Готліб, А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько, а практична – на основі електронних банків нормативно-правових актів та додаткових джерел, зокрема спеціалізованих юридичних словників, таких як наприклад, Юридичний словник російсько-українсько-англійсько-німецький / В.Г. Гончаренко, В.Ю. Залевська, І.Д. Кучеренко – Київ: Либідь, 1995 [14].

Практична цінність статті полягає у тому, що її можна застосовувати у рамках викладання курсу теорії та практики перекладу та у спецкурсах з термінознавства та перекладу юридичних текстів.

Визначення поняття терміну та його функції

Мова є основним засобом репрезентації професійних знань. Мовні одиниці покликані адекватно передавати сутність категорій і понять науки, техніки та інших сфер професійної діяльності. Змістовим ядром мови професійного спілкування є терміни.

Термін – емоційне нейтральне слово чи словосполучення, яке вживається для точного вираження понять та назв предметів [5, с. 15].

У термінах закріплюються результати пізнавальної діяльності людини, а наявність терміно-

логії свідчить про завершальний етап наукового дослідження певного об'єкта.

Терміни окремої галузі знання сприяють утворенню єдиного інформаційного простору, який забезпечує відповідний вид спілкування: економічний, політичний, науковий, технічний тощо.

Термінологічна лексика окремих галузей науки об'єднується у спеціальні лексичні підсистеми – терміносистеми, які формуються на основі синонімічних, гіпонімічних (терміни, що позначають видові і родові поняття), антонімічних, конверсивних відношень. Наприклад, складну організацію спеціальних одиниць, неоднорідну за своїм походженням та сутнісними характеристиками, являє собою правнича терміносистема, яка вербалізовано репрезентує комплекс правових понять. Основний фонд термінології права концентрується в законодавчих актах. Саме вони визначають термінологічні еталони і типи, на них орієнтуються правотворчі органи, що приймають підзаконні акти. Головним джерелом основоположних актів є Конституція.

Термінологія є показником наукового, соціально-економічного та культурного розвитку нації. Наприклад, право як регулятор правової поведінки тим ефективніше виконує свою роль, чим правильніше концептуально і лінгвістично виражені його констатації, приписи, дозволи і заборони. Удосконалення системи права відбувається завжди паралельно з удосконаленням правничої термінології.

Термін характеризується не лише стильовою співвіднесеністю, а й певною замкненістю в системі лексики на позначення понять якоїсь окресленої галузі знань [11, с. 7].

Основна функція термінологічної лексики номінативна, терміни називають спеціальні поняття з різних галузей людських знань. У цій функції вони завжди виступають у науковому, публіцистичному, професійно-виробничому й діловому стилях. Проте термінологічні слова можуть вживатися й поза цими стилями, їх досить часто використовують і в мові сучасної художньої літератури, в якій вони, крім свого прямого номінативного значення, набувають і додаткових значень, а також експресивного чи емоційного забарвлення.

Отже, у мові художньої літератури терміни можуть втрачати «свою стилістичну замкненість», а використання термінологічних слів «у ролі складових елементів тропів і художніх

образів» зумовлює часткову або навіть повну їх семантичну детермінологізацію [7, с. 50].

Термін може бути утвореним на основі рідної мови або запозиченим як із нейтральної термінологічного банку (міжнародні греко-латинські терміноелементи), так і із іншої мови, він повинен відображати ознаки даного поняття; значення терміну для спеціаліста рівняється значенню поняття.

Передача німецьких термінів на українську мову вимагає знання тієї галузі, якої стосується переклад, розуміння змісту термінів німецькою мовою і знання термінології рідною мовою. При передачі науково-технічної та юридичної літератури з німецької мови на українську важливе значення має взаємодія терміну з контекстом, завдяки чому виявляється значення слова [5, с. 32].

Структура та класифікація термінів

Усі терміни по своїй будові поділяються на:

1) прості, які складаються із одного слова: *Deputat n*;

2) складні, які складаються з двох слів і пишуться разом або через дефіс: *Funktionsträger m*;

3) терміни-словосполучення, які складаються із декількох компонентів: *öffentliche Verwaltung f* [8, с. 19]

З огляду на сферу використання, терміни поділяють на загальнонаукові, міжгалузеві та вузькогалузеві [9, с. 60].

Загальнонаукові терміни. Такими термінами послуговуються в усіх галузях знань. Вони позначають логіко-філософські категорії, що мають гносеологічну (пізнавальну) універсальність, та нові категорії і поняття, які виникли внаслідок інформатизації науки і суспільства, інтеграційних процесів у різних галузях знань: *елемент, функція, система, структура* тощо.

Міжгалузеві терміни. Виникнення цих термінів пов'язане з інтеграційними процесами у розвитку сучасної науки і появою міждисциплінарних комплексів. До міжгалузевих термінів належать назви узагальнених, базових понять, спільних для певного комплексу наук або для більшості наук, які належать до цього комплексу. Ці поняття часто виступають основою для формування більш конкретних видових понять та термінів на їх позначення.

Вузькоспеціальні терміни. Ці терміни позначають специфічні для кожної галузі поняття, категорії. У них відображується специфіка професійної діяльності (назви наукових дисциплін, галузей техніки, технології виробництва, найменування досліджуваних проблем).

Серед спеціальних термінів виділяють правничі, економічні, медичні, судово-психіатричні, технічні, фізичні, музичні та ін.

Вимоги щодо термінологічної лексики в спеціальних текстах

Сучасна мова науки і техніки висуває до термінів кілька вимог. Найважливіші з них: термін має відповідати правилам та нормам відповідної мови; термін має бути систематичним; для терміна характерна дефінітивність, тобто кожен термін спів-ставляється з чітким окремим визначенням, яке орієнтує на відповідне поняття; терміну властива відносна незалежність від контексту; термін повинен бути точним; термін має бути коротким, хоча дана вимога часто вступає

в протиріччя з вимогами точності, тобто повноти терміна; термін має прагнути до однозначності. Тут варто зробити одне суттєве уточнення: такої однозначності варто добиватися в межах однієї терміносистеми, тому що на рівні декількох підмов полісемія термінів – явище доволі розповсюджене; для термінології характерна синонімічність, що заважає взаєморозумінню; терміни експресивно нейтральні, хоча правильніше говорити не про експресивність терміна чи виразу, а швидше про інтенсивність деяких семантичних складників. Причинами такої інтенсивності можуть слугувати прагнення підкреслити елітарність того, хто говорить, або ж спроба приховати свої наміри; термін повинен бути милозвучним (тобто вимоги евфонії); тому не слід заохочувати створення термінів, утворених із діалектизмів і просторікувань [7, с. 38].

Сукупність перелічених ознак у термінах, як показує практика, існує лише в ідеалі для невеликої кількості термінів. У дійсності ж та чи інша ознака або відсутня, або існує у послабленому стані. Звідси й випливають основні проблеми, пов'язані з перекладом термінології [10, с. 31].

Шляхи виникнення термінів. Роль перекладу в поповненні термінологічної лексики.

Термінологічні одиниці надходять до мови різними шляхами. Перший шлях – надання статусу термінів загальноновживаним лексичним одиницям рідної мови. Такий варіант утворення термінів не завжди є позитивним, оскільки тут часто мають місце переосмислення, метонімічне перенесення, коли слову приписується нове значення. З метою диференціації подібних лексичних одиниць терміни часто змінюють форму написання, вимови, відмінювання, наголосу [4, с. 9].

Більш популярним та виправданим є шлях утворення термінів шляхом запозичення з інших мов. На різних етапах становлення суспільства терміни запозичуються з різних мов, що зумовлюється різними історичними умовами. Особливий тип запозичень – вживання слів і словотворчих моделей грецької та латинської мов. Такі терміни утворювалися на різних етапах розвитку мови і в різних терміносферах. Церковна термінологія у народів, що сповідують католицизм, складається, в основному, з латинських елементів, у православних народів – з грецьких. В деяких субмовах не завжди можна віддати перевагу будь-якій одній мові. Надто у теперішній час нові терміни нерідко утворюються за змішаним типом: один корінь грецького походження, інший – латинського (наприклад, слово «*термінологія*» складається з латинського елемента *terminus* – межа, та грецького *logos* – наука) [4, с. 9].

Однією з найпоширеніших причин поповнення термінологічної лексики є переклад. Саме переклад сприяє виникненню та розповсюдженню еквівалентів лексичних одиниць, «які або одночасно запозичуються кількома мовами з єдиного джерела, або проходять кілька проміжних етапів послідовного запозичення у межах того чи іншого ланцюга мов» [2, с. 111]. Отже, переклад теж відіграє далеко не останню роль у розвитку мов. Бо це не лише намагання передати певну інформацію засобами іншої мови, але й випробовування можливостей мови перекладу, її здатності передавати думку, висловлену іншою мовою. І якщо у мові

перекладу бракує необхідних лексичних одиниць, саме перекладачі першими намагаються створити відповідний лексичний еквівалент у мові перекладу, коли вони натрапляють на лакуни.

Особливо часто такі ситуації виникають при технічному перекладі. Бувають випадки, коли той чи інший термін, який дуже широко вживається в одній мові, ще не зареєстровано в іншій. Лакуна рано чи пізно заповниться, але завжди виникає питання, як саме вона повинна заповнитися. Зараз науково-технічна термінологія створюється, як правило, організовано, за участю термінологічних комісій та інших установ, на які покладено таке завдання. Проте окремі перекладачі теж істотно впливають на створення нових термінів. Нові терміни при перекладі можуть або просто запозичуватись, або передаватись засобами рідної мови. Але незалежно від способу перекладу незареєстрованих термінів, цей переклад здійснюється з метою одержання їхніх формальних еквівалентів.

Перекладачеві інколи доводиться самостійно створювати еквівалентні терміни рідною мовою, причому основна проблема, яку доводиться розв'язувати перекладачеві науково-технічної літератури, полягає саме у перекладі термінів, що веде до появи неологізмів, які становлять досить великий відсоток всієї лексики у перекладах.

Справа в тому, що перекладачі змушені винаходити засоби передачі відсутнього терміна для подальшої його стандартизації та закріплення у відповідних термінологічних словниках. А виходячи з того, що будь-який словник претендує на істину в останній інстанції, перекладач має своїм завданням враховувати не лише досвід найбільш розвинених мов світу, але й місцеві умови та традиції, пов'язані зі словниковим складом мови. Важливу роль відіграє також фонетична та граматична будова мови. Отже, виникає інша проблема: якомога вдаліше поєднати національні традиції з позитивним світовим досвідом. Особливо це стосується мов, у яких національна термінологія перебуває на стадії формування, де саме переклади наукової літератури з інших мов служать одним із основних шляхів поповнення фахових терміносистем та їх стандартизації.

Інколи саме перекладачі звертають увагу на те, що той чи інший термін рідної мови не відповідає основним вимогам термінотворення, бо якраз перекладачі, як ніхто інший, мають можливість порівнювати термінологічні еквіваленти мови оригіналу та мови перекладу. Під невідповідністю того чи іншого терміна може розумітися його надмірна громіздкість, нездатність утворювати деривати тощо. Часом перекладачі просто заступають невдалий термін його іншомовним еквівалентом. Це може відбуватися як узгоджено, так і стихійно.

Ще одна проблема, з якою стикається перекладач, – це проблема приналежності того чи іншого терміна до певної галузі. «У процесі науково-технічного перекладу певні труднощі виникають у зв'язку з поділом лексики на загальноновживану, загальнонаукову та вузькофахову» [6, с. 143]. Таким чином, перед перекладачем стоїть завдання визначити, чи певний термін є загальнонауковим, чи його можна вживати лише у відповідній галузі.

Класифікація сучасних термінів юридичного характеру

Енциклопедичний юридичний словник [13, с. 915] у словниковій статті «Юридична техніка» зупиняється і на понятті юридичного терміна як елемента юридичної техніки і визначає юридичні терміни як «позначення державно-правових понять, за допомогою яких виражається і закріплюється зміст нормативно-правових розпоряджень держави».

Відповідно до положень Енциклопедичного юридичного словника юридичні терміни поділяються на три різновиди:

загальнозначущі терміни, які характеризуються тим, що вони вживаються у повсякденному житті і зрозумілі усім, до цієї групи термінів належать, наприклад: *біженець, свідок, працівник, Verkäufer, Arbeitnehmer*;

спеціальні юридичні терміни мають особливий правовий зміст, (і є зрозумілими далеко не всім, а лише фахівцям в області права), наприклад: *необхідна оборона, задоволення позову, Zwischenurteil*;

спеціально-технічні терміни відбивають область спеціальних знань – техніки, економіки, медицини і т. д. (ці терміни повинні бути зрозумілі юристові, що є ще і фахівцем в іншій області) наприклад: *недоброякісна продукція, правила техніки безпеки* [13, с. 115].

Нерозривний зв'язок юридичних понять і відповідних їм термінів виявляється в тім, що упорядкування правової термінології неможливо без досить глибокої наукової розробки юридичних понять, їхнього логічного аналізу і точного визначення. Якщо юридичні поняття визначені недостатньо ясно, про точну, зроблену термінологію не може бути і мови. Як відзначав академік В.В. Виноградов, усякі «спроби упорядкування термінів без попереднього аналізу понять, що ними виражаються, залишаються безрезультатними» [3, с. 32].

Отже, юридичний термін буває і багатозначним, хоча однією з вимог до терміна є саме його однозначність, адже законодавець повинен дати юридичному термінові одне-єдине визначення, включаючи в нього всі істотні з його погляду ознаки, тобто такі, які носять регулюючий характер, мають правове значення. Наявність у терміна декількох різних законодавчих дефініцій веде до нечіткості, розпливчастості правового регулювання, породжує непорозуміння і помилки, як правило, з боку тих, на кого поширюється дія законодавчого акта. Однак визначення правового поняття в законі дуже важливо і з нормативної сторони. Орган або особа, що застосовують або виконують правове розпорядження, не можуть трактувати дане законодавцем поняття інакше, чим це сформульовано в нормативному акті. Нормативні дефініції – норми особливого роду, що включаються органічно в механізм правового регулювання, що визначають його загальні основи, організаційні передумови [8, с. 45].

Основні методи перекладу термінологічної лексики

Юридичні терміни мають ті ж самі шляхи передачі з німецької мови на українську як і всі інші терміни.

У процесі перекладу терміну визначають 2 етапи:

з'ясування значення терміну у контексті; переклад значення рідною мовою [1, с. 27].

Головним прийомом перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного еквіваленту.

Еквівалент – постійна лексична відповідність, яка точно співпадає із значенням слова. Терміни, які мають еквіваленти у рідній мові, відіграють важливу роль при перекладі. Вони служать опорними пунктами у тексті, від них залежить розкриття значення інших слів, вони дають можливість з'ясувати характер тексту. Тому слід вміти знаходити відповідний еквівалент у рідній мові і розширювати знання термінів-еквівалентів.

Під час перекладу трапляються випадки, коли для певного поняття бракує адекватного перекладного еквівалента у мові перекладу.

Для заповнення подібних термінологічно-поняттєвих прогалів у терміносистемі мови перекладу, як правило, застосовують такі методи перекладу: транскрипція (фонологічна трансліяція, графологічна транслітерація); дослівний переклад або «калькування»; адаптація або описовий переклад (пошук і знаходження термінологічного еквіваленту); лексична експансія (пояснювальний переклад, описове заміщення, примітки перекладача та трансліяційні куплети і триплети).

Отже, можна зробити висновок, що головною проблемою перекладу юридичних термінів та термінів-словосполучень є їхня багатозначність не тільки серед різних галузей науки але й всередині самої юридичної галузі тексту. Точне значення терміну в даному випадку можна виявити лише за допомогою контексту та інших термінів, що пов'язані між собою.

Переклад правничих текстів з іншомовних оригіналів вимагає не лише особливо обережного ставлення до передачі змісту документу, а й ретельного добору українських відповідників чужомовних юридичних термінів. Текст угоди, пакту, конвенції відрізняється від літературного тексту наявністю ретельно опрацьованих юридичних визначень, термінів, категорій. Помилки у перекладі, внаслідок яких змінюється значення, звужується чи розширюється сфера застосування визначень та положень документу, роблять цей документ юридично невідповідним оригіналу. Відтак, і можливість застосування документу в правничій практиці стає сумнівною і може призвести до важко передбачуваних наслідків.

Юридичні категорії, терміни та визначення конкретного документу знаходяться у складних зв'язках з визначеннями, термінами, категоріями інших документів або застосовуються в інших документах. Помилки перекладу можуть спричинитися навіть до руйнування систем взаємопов'язаних документів та хибного застосування цілих галузей права, до правничої неповноти або безпідставного розширення сфери дії конкретного права. Помилка перекладу може поставити правників у складну ситуацію, коли тлумачення правничих положень призводитиме до протиріч або хибних висновків. Тому тема перекладу спеціальної термінології вважається актуальною і тою, що потребує подальших досліджень філологів та перекладознавців, для уникнення при перекладі неточностей як у смислово-змісті, так і в стилістичному забарвленні, помилок у вживанні або сполучуваності слів.

Список літератури:

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка: учебник – 2-е изд. – Москва: Высшая школа, 1973. – 304 с.
2. Белодед И.К. Интернациональные элементы в лексике и терминологии. – Харьков: Вища школа, 1980. – 208 с.
3. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
4. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення. – Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2000. – 216 с.
5. Казакова Т.А. Практические основы перевода. English – Russian. – Санкт-Петербург: «Издательство Союз», 2000. – 320 с.
6. Кияк Т.Р. Науково-технічний переклад (теоретичні та практичні аспекти) // Іноземна філологія, 1992. – Випуск 104. – С. 141–150.
7. Кияк Т.Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова): Підручник для студ. вищ. навч. закл. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
8. Комиссаров В.Н. Теория перевода: Лингв. аспекты. – М.: Высш. шк.: 1990. – 270 с.
9. Мацько Л.І. Культура української фахової мови: Навчальний посібник. – Київ: Академія, 2007. – 360 с.
10. Мостовий М.І. Лексикология английской мови: Підручник для ін-тів і фак. інозем. мов. – Харків: Основа, 1993. – 256 с.
11. Раєвська Н.М. Лексикология английской мови. – Вид. 4-е, випр. і доп. – Київ: Вища школа, 1979. – 301 с.
12. Шаблій О.А. Правничий переклад як новий предмет у вищій юридичній освіті // Інноваційні технології у вищій юридичній освіті / відп. ред. Н.В. Артикуца; НАУКМА, ф-т правничих наук, Центр інноваційних методик... – Київ, 2005. – 358 с.
13. Готлиб К.Г. Немецко-русский и русско-немецкий словарь «ложных друзей переводчика» / К.Г. Готлиб. – М, 1972. – 448 с.
14. Юридичний словник російсько-українсько-англійсько-німецький / Гончаренко В.Г., Залевська В.Ю., Кучеренко І.Д. – Київ: Либідь, 1995. – 235 с.

Драганчук К.В.

Київський національний університет культури і мистецтв

ПЕРЕВОД ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ В ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

Аннотация

Переводческие ошибки в юридических текстах и документах, вызванные межъязыковой интерференцией, наносят значительный ущерб обществу, поскольку правовые нормы, содержащие такие ошибки и неточности, регулирующие или способны регулировать почти все сферы общественной жизни. Перевод юридических текстов с иностранных оригиналов требует не только особенно осторожного отношения к передаче содержания документа, но и тщательного отбора украинских соответствий иноязычных юридических терминов. Именно поэтому темой статьи был избран вопрос перевода терминологии. В рамках написания статьи было осуществлено комплексное сопоставление немецких и украинских юридических терминов. Исследованы требования к терминологической лексике в специальных текстах, разъяснена роль перевода в пополнении терминологической лексики.

Ключевые слова: термин, терминология, специальные тексты, терминообразование, перевод, лексический эквивалент.

Draganchuk K.V.

Kyiv National University of Culture and Arts

TRANSLATION OF TERMINOLOGY IN LEGAL TEXTS

Summary

Translation mistakes in legal texts and documents caused by interlingual interference cause significant damage to society, since legal norms containing such mistakes and inaccuracies regulate or are able to regulate almost all spheres of public life. The translation of legal texts from foreign originals requires not only a particularly cautious attitude to the transfer of the contents of the document, but also the careful selection of Ukrainian correspondences of foreign-language legal terms. That is why the topic of the article was the question of the translation of terminology. As part of the writing of the article, a comprehensive comparison of the German and Ukrainian legal terms was made. The requirements for terminological vocabulary in special texts are explored, the role of translation in the complemented terminological vocabulary is explained.

Keywords: term, terminology, special texts, term formation, translation, lexical equivalent.